

Διαρροή καταρτιζομένων από το ΔΙΕΚ Πάτρας

Γιωτόπουλος Γεώργιος

PhD(c), M.Ed., M.Sc., Υποδιευθυντής στο ΔΙΕΚ Πάτρας
ggiotop@gmail.com

Απέργη Όλγα

M.Ed., Εκπαιδευτικός της ΓΓΕΕΚΔΒΜΝ στο ΔΙΕΚ Πάτρας
apergiolga@yahoo.gr

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία ερευνάται το φαινόμενο της διαρροής καταρτιζομένων από το ΔΙΕΚ Πάτρας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2020, σε αυτήν συμμετείχαν 53 διαρρεύσαντες και τα δεδομένα συλλέχθηκαν βάσει ερωτηματολογίου. Τα ερευνητικά ερωτήματα αφορούσαν στα κίνητρα φοίτησης, στους λόγους της διαρροής καθώς, επίσης, και στην κατάθεση προτάσεων εκ μέρους των διαρρυσάντων για τη βελτίωση των παρεχόμενων σπουδών – υπηρεσιών του ΔΙΕΚ Πάτρας. Η εύρεση εργασίας στο αντικείμενο της κατάρτισης που επέλεξαν είναι το πιο ισχυρό κίνητρο εγγραφής ακολουθούμενο από την απόκτηση ενός επιπλέον τίτλου σπουδών. Οι λόγοι εγκατάλειψης των σπουδών τους σχετίζονται με το ωράριο λειτουργίας της σχολής, την εύρεση εργασίας και τις έκτακτες οικονομικές υποχρεώσεις ή δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της φοίτησης. Στις προτάσεις βελτίωσης υπερισχύουν η αλλαγή του ωραρίου λειτουργίας, η κατάργηση ή η αύξηση του ορίου των απουσιών και οι ελλείψεις σε υλικοτεχνικές υποδομές της σχολής.

Λέξεις κλειδιά: διαρροή σπουδαστών, επαγγελματική κατάρτιση, ΔΙΕΚ, Cedefop, καταρτιζόμενοι

Εισαγωγή

Το θέμα της διαρροής καταρτιζομένων αποτελεί ένα ζήτημα που απασχολεί ιδιαίτερα τα Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΔΙΕΚ) του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΑΙΘ). Η διαρροή σπουδαστών αποτελεί ατομικό και κοινωνικό πρόβλημα (Beilmann & Espenberg, 2016 · Feixas, Gairin, Munoz, & Rodriguez-Gomez, 2015) που επιφέρει παράλληλα και οικονομικό κόστος στις δομές εκπαίδευσης και κατάρτισης (Απέργη, 2019 · Γιωτόπουλος, 2020β). Στο ΔΙΕΚ Πάτρας, το μεγαλύτερο πληθυσμιακά ΔΙΕΚ στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας κι ένα από τα μεγαλύτερα της χώρας, η διακοπή της κατάρτισης των σπουδαστών προβληματίζει σταθερά τη διοίκηση και το εκπαιδευτικό προσωπικό (Απέργη, 2019) πόσο μάλλον όταν η Δυτική Ελλάδα παρουσιάζει τον υψηλότερο δείκτη στη διάρκεια παραμονής στην ανεργία –φτάνει τους 32 μήνες– σε ολόκληρη τη χώρα (ΟΑΕΔ, 2020, σ.20).

Τα ΔΙΕΚ αποτελούν φορείς αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης αλλά παράλληλα εντάσσονται και στη δια βίου μάθηση που επικεντρώνεται στην επαγγελματική κατάρτιση (Boeren & Holford, 2016, σ.121 · Γιωτόπουλος, 2020α; 2020β). Συνιστούν τις κύριες δημόσιες δομές στις οποίες ένας ενήλικας εργαζόμενος μπορεί να επικαιροποιήσει τις γνώσεις και τις δεξιότητές του στο επάγγελμα που ασκεί ή να αποκτήσει νέες ώστε να αλλάξει εργασιακό αντικείμενο και ένας άνεργος να βοηθηθεί προκειμένου να εισαχθεί ή να ενταχθεί εκ νέου στην αγορά εργασίας.

Με τον Νόμο 4763/2020, από το φθινόπωρο του 2021, σε κάθε ΔΙΕΚ, θα λειτουργήσει Γραφείο Επαγγελματικής Ανάπτυξης και Σταδιοδρομίας (ΓΕΑΣ) το οποίο θα στελεχωθεί με εξειδικευμένο στην επαγγελματική συμβουλευτική προσωπικό και συμβούλους σταδιοδρομίας. Στις αρμοδιότητες του γραφείου αυτού περιλαμβάνονται η πληροφόρηση για την αρχική επαγγελματική κατάρτιση, η ενημέρωση και η συμβουλευτική υποστήριξη των

καταρτιζομένων (άρθρο 32, παρ. 2). Θεωρούμε ότι η λειτουργία του ΓΕΑΣ θα συνεισφέρει στη μείωση της διαρροής των καταρτιζομένων η οποία εντοπίζεται, κυρίως, στο εξάμηνο εισαγωγής (πίνακας 1). Στο σημείο αυτό πρέπει αν ειπωθεί ότι εξάμηνο εισαγωγής μπορεί να είναι και το τρίτο (Γ΄) για τους πτυχιούχους επαγγελματικού λυκείου που δηλώνουν ειδικότητα συναφή με το πτυχίο τους και, ίσως, αυτός να είναι ο λόγος που παρατηρείται μία μικρή αύξηση της διαρροής στο εξάμηνο αυτό σε σχέση με το Β΄ εξάμηνο.

Πίνακας 1. Διαρροή καταρτιζομένων του ΔΙΕΚ Πάτρας ανά εξάμηνο κατάρτισης και εξάμηνο προγράμματος

ΕΞΑΜΗΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ				
ΕΞΑΜΗΝΟ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ	A	B	Γ	Δ
2013B	24,26%			
2014A	24,59%	4,27%		
2014B	29,23%	17,02%	14,97%	
2015A		9,26%	2,43%	5,23%
2015B	30,55%		8,16%	4,62%
2016A		5,94%		0,39%
2016B	25,37%		10,89%	
2017A		6,82%		1,11%
2017B	34,96%		3,40%	
2018A		9,02%		1,32%
2018B	34,18%		15,12%	
2019A		8,22%		2,19%
2019B	37,60%		11,63%	
2020A		7,83%		2,94%
2020B	43,11%		7,79%	

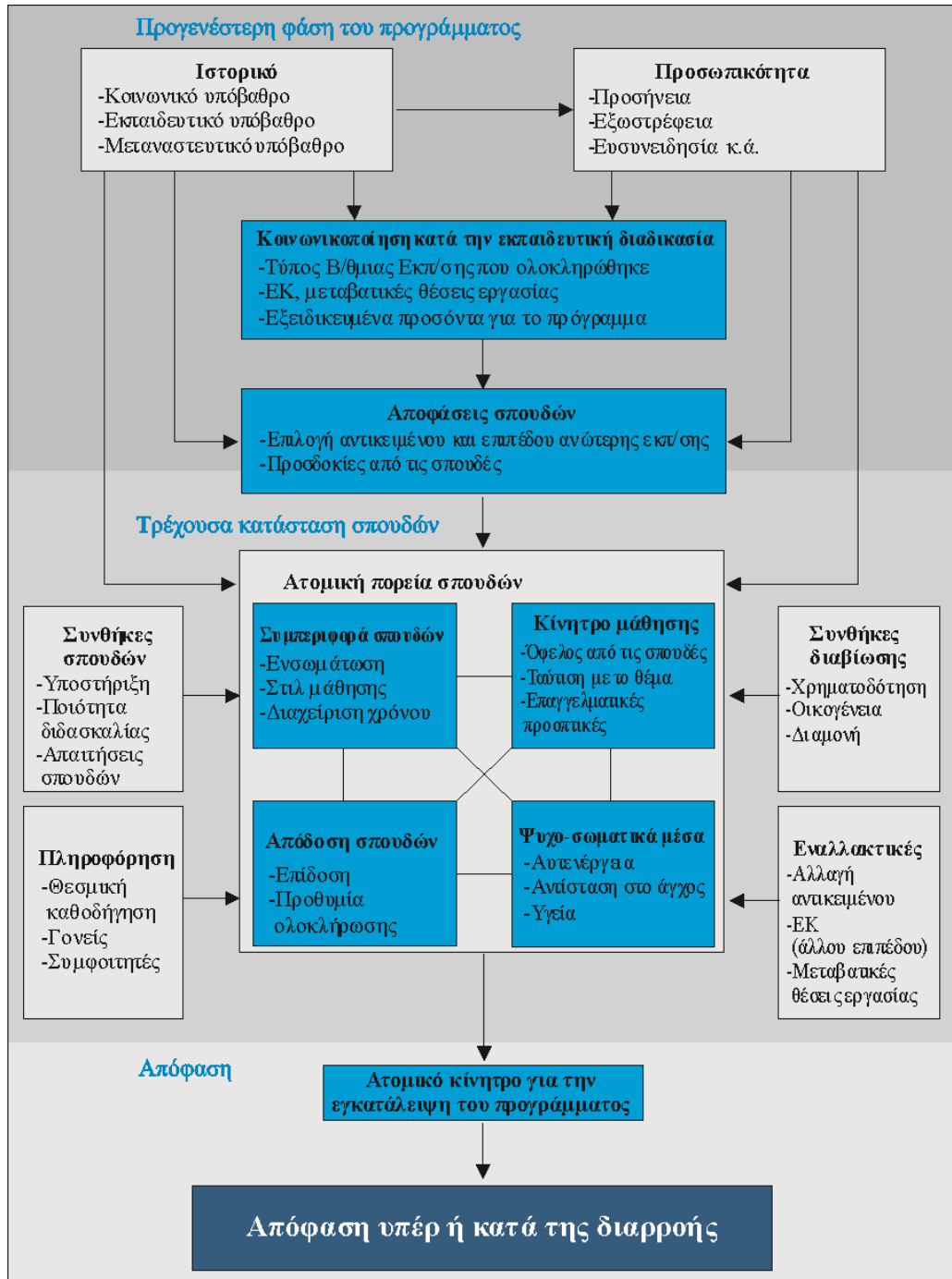
Καθώς έρευνες έχουν δείξει ότι τα αίτια της διαρροής μπορεί να διαφέρουν ανά γεωγραφική περιοχή, ακόμη και στην ίδια διοικητική περιφέρεια (De Witte & Van Klaveren, 2012· Boudesseul, Grelet & Vivent, 2012, όπ.αναφ. στο Μπιτσάκος, 2021, σ.41) είναι σημαντικό αυτά να διερευνηθούν σε τοπικό επίπεδο.

Εννοιολογικό πλαίσιο

Πολλοί ερευνητές έχουν αναπτύξει κατά καιρούς διάφορα μοντέλα που προσπαθούν να ενσωματώσουν όλους τους παράγοντες που σχετίζονται με τη διαρροή ενός ατόμου από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, κυρίως τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή εκπαίδευσης ενηλίκων (Spandy, 1971· Cullen & Tinto, 1973· Bean & Metzner 1985· Cabrera, Castaneda & Nora, 1993· Kornbeck et al, 2013· Cabrera et al, 1993· Donalson & Graham 1999). Το πιο πρόσφατο μοντέλο είναι προϊόν συλλογικής εργασίας της Επιτροπής Μελέτης Φοιτητών του Γερμανικού Κέντρου για την Έρευνα στην Ανώτερη Εκπαίδευση και στις Επιστημονικές Σπουδές (Deutsche Zentrum für Hochschul und Wissenschaftsforschung), (DZHW, 2014, όπ. αναφ. στον Heublein 2014, σ.504) και αποτελεί την ευρωπαϊκή εκδοχή του μοντέλου του αμερικανού Tinto. Απεικονίζει με μία σύγχρονη οπτική την κεκτημένη γνώση για το θέμα και αποτελεί το εννοιολογικό πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Η συνεισφορά του συγκεκριμένου μοντέλου έγκειται στο πλήθος των παραμέτρων που παρουσιάζει κι όχι στη γραμμική διασύνδεση αυτών. Για παράδειγμα, το θέμα της πληροφόρησης θεωρούμε ότι παίζει σημαίνοντα ρόλο

όχι μόνο κατά τη φάση των σπουδών αλλά και στο προγενέστερο στάδιο, κατά τη λήψη της απόφασης για την επιλογή του προγράμματος.

Βάσει του μοντέλου DZHW (Σχήμα 1), η απόφαση της εγκατάλειψης ενός εκπαιδευτικού προγράμματος είναι απόρροια μιας διαδικασίας που μπορεί να διακριθεί σε τρεις (3) φάσεις. Διαφορετικοί παράγοντες επιδρούν σε κάθε μία από αυτές τις φάσεις. Η πρώτη, εμπεριέχει όλα εκείνα τα στοιχεία που προϋπάρχουν στον σπουδαστή, προτού καν αρχίσει να φοιτά στο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Το υπόβαθρό του (κοινωνικό, εκπαιδευτικό, μεταναστευτικό) επιδρά στην προσωπικότητά του (εξωστρέφεια, συναισθηματική ισορροπία, αντίληψη, φιλική διάθεση, υπευθυνότητα) και τα δύο αυτά στοιχεία στην κοινωνικοποίηση που συντελέστηκε κατά τη διαδικασία της προηγούμενης εκπαίδευσής του (για παράδειγμα το είδος της β/θμιας εκπ/σης που έλαβε, η τυχόν επαγγελματική κατάρτιση ή/και εργασιακή εμπειρία, τα πιθανά προσόντα που μπορεί να απέκτησε και σχετίζονται με το πρόγραμμα σπουδών κτλ.). Ό,τι προηγήθηκε καθορίζει την επιλογή του για σπουδές (το πρόγραμμα, τον τύπο της εκπαίδευσης και το όφελος που αναμένει από αυτές).



Σχήμα 1 Μοντέλο διαρροής DZHW 2014
(Πηγή: Heublein 2014, σ.504. Απόδοση στα ελληνικά: Απέργη)

Η δεύτερη φάση αφορά στην κατάσταση των σπουδών. Εμπεριέχει την ατομική πορεία σπουδών –όπου εξακολουθούν να επιδρούν όλα τα προηγούμενα– και τους εξωτερικούς παράγοντες που την επηρεάζουν, όπως οι συνθήκες σπουδών, η πληροφόρηση, οι συνθήκες διαβίωσης, οι πιθανές εναλλακτικές επιλογές. Η πορεία των σπουδών εμπεριέχει τη συμπεριφορά (ενσωμάτωση, στιλ μάθησης, διαχείριση χρόνου), το κίνητρο (όφελος από τη μελέτη, ταύτιση με το θέμα, επαγγελματικές προοπτικές), την απόδοση (ικανότητα και προθυμία για απόδοση), τα ψυχο-σωματικά ατομικά δεδομένα (αυτενέργεια, αντίσταση στο άγχος, υγεία) σε μία σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης. Οι εξωτερικοί παράγοντες (όπως η οικογένεια, οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης, οι απαιτήσεις των σπουδών,

η ποιότητα διδασκαλίας κ.ά.) φέρουν κι αυτοί τα δικά τους δεδομένα τα οποία μεταβάλλουν την ατομική πορεία σπουδών. Τελικά, η απόφαση για διακοπή ή ολοκλήρωση των σπουδών που αποτελεί την τελευταία φάση, είναι το αποτέλεσμα του ατομικού κινήτρου, όπως αυτό παρουσιάζεται έπειτα από όλες τις προηγούμενες διαδικασίες ζύμωσης.

Μεθοδολογία

Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα έχει ως σκοπό να εντοπίσει τους λόγους της εγκατάλειψης της κατάρτισης στο ΔΙΕΚ Πάτρας μέσα από την οπτική των ίδιων των διαρρυσάντων. Αναλυτικότερα, οι στόχοι της έρευνας είναι να εντοπίσει τα κίνητρα με τα οποία εγγράφονται αρχικά οι σπουδαστές που στη συνέχεια διέρρευσαν, τους λόγους που οι ίδιοι δηλώνουν ότι τους οδήγησαν στην εγκατάλειψη των σπουδών και παράλληλα να διερευνήσει τις απόψεις τους για την ποιότητα της παρεχόμενης κατάρτισης.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που μας απασχόλησαν ήταν τα εξής:

1. Ποια είναι τα κίνητρα που είχαν οι σπουδαστές να εγγραφούν σε πρόγραμμα κατάρτισης του ΔΙΕΚ Πάτρας το οποίο στη συνέχεια εγκατέλειψαν;
2. Για ποιους λόγους οι διαρρυσάντες εγκατέλειψαν το πρόγραμμα κατάρτισης στο οποίο φοιτούσαν στο ΔΙΕΚ Πάτρας;
3. Ποιες είναι οι προτάσεις των διαρρυσάντων σε σχέση με τη βελτίωση των παρεχόμενων σπουδών – υπηρεσιών του ΔΙΕΚ Πάτρας;

Ερευνητική προσέγγιση- Ερευνητικό εργαλείο- Δείγμα

Η έρευνα έχει ποσοτική προσέγγιση και ως εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιεί ένα ερωτηματολόγιο σχεδιασμένο από τους ερευνητές με επιλογές απαντήσεων σε ερωτήματα που μετρούν, κυρίως, μεταβλητές σε ονομαστικές κλίμακες (Creswell, 2011, σ.203). Οι ερωτήσεις μετρούν δημογραφικά, εκπαιδευτικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά των διαρρυσάντων σπουδαστών/τριών. Για τη μέτρηση των κινήτρων εγγραφής στο πρόγραμμα κατάρτισης και τους λόγους της εγκατάλειψής του χρησιμοποιήθηκε κλίμακα Likert πέντε (5) βαθμών (Creswell, 2011, σ.203). Από τις 32 συνολικές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, οι 19 είναι κλειστού τύπου, οι 11 πέρα από τις πολλαπλές απαντήσεις δίνουν και τη δυνατότητα συμπλήρωσης για επιπλέον εκδοχές των απαντήσεων, ενώ υπάρχουν και 2 ανοικτές ερωτήσεις ανάπτυξης. Από τις τελευταίες, η μία θέτει ευθέως το ερώτημα για τους λόγους διακοπής της φοίτησης που δεν καλύφθηκαν από τις προηγούμενες ερωτήσεις και η άλλη ζητάει τις προτάσεις των διαρρυσάντων για τη βελτίωση των παρεχόμενων σπουδών και υπηρεσιών.

Πραγματοποιήθηκε μία μικρή πιλοτική έρευνα σε τρεις διαρρυσάντες του ΔΙΕΚ Πάτρας τους οποίους οι ερευνητές προσέγγισαν μέσα από την ίδια τη δομή κατάρτισης με τηλεφωνική επικοινωνία. Αφού απάντησαν στο ερωτηματολόγιο τους ζητήθηκε να το αξιολογήσουν με κριτήρια την κατανόηση των ερωτήσεων και να προσθέσουν τυχόν ερωτήματα που σχετίζονται με τα ερωτήματα της έρευνας. Τα τελικά ερωτηματολόγια σχεδιάστηκαν λαμβάνοντας υπόψη τις, λίγες, προτάσεις της πιλοτικής ομάδας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τις 23 Ιουνίου έως και τις 27 Ιουλίου 2020 και εστίασε στους καταρτιζόμενους που διέρρευσαν από τον Οκτώβριο του 2016 έως και τον Ιούνιο του 2020 και οι οποίοι ανέρχονταν στα 481 άτομα. Από αυτά απάντησαν συνολικά 53 διαρρυσάντες καταρτιζόμενοι, ποσοστό συμμετοχής 11,02%. Τα ερωτηματολόγια σχεδιάστηκαν και απαντήθηκαν διαδικτυακά μέσα από δοσμένη ηλεκτρονική σελίδα (google form). Αρχικά έγινε αποστολή συνδέσμου συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου στα ηλεκτρονικά ταχυδρομεία των συμμετεχόντων, απ' όπου όμως διαπιστώθηκε αφενός η λανθασμένη συμπλήρωση των διευθύνσεων των email τους και αφετέρου οι ηλεκτρονικές αυτές διευθύνσεις παρέπεμπαν σε φιλικό ή συγγενικό τους πρόσωπο γεγονός που είχε ως συνέπεια την άρνηση συμπλήρωσής τους. Για τους πιο πάνω λόγους αποφασίστηκε και η

τηλεφωνική επικοινωνία προκειμένου να ενημερωθεί, στο πλαίσιο του δυνατού, το σύνολο των ατόμων που εγκατέλειψαν τις σπουδές τους. Τέλος, καταγράφεται η προφορική άρνηση μερίδας ατόμων που διέρρευσαν από το ΔΙΕΚ για συμπλήρωση του ερωτηματολογίου δια μέσου του τηλεφώνου, καθώς και μια γενικότερα αρνητική στάση τους απέναντι σε αυτόν που τους καλούσε η οποία, σε ελάχιστες περιπτώσεις, δεν ήταν κόσμια.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι η έρευνα δεν αποσκοπεί στη γενίκευση των αποτελεσμάτων σε άλλες ομάδες διαρρυσάντων άλλων Δημοσίων ΙΕΚ πέρα από τους διαρρυσάντες του ΔΙΕΚ Πάτρας, τη συγκεκριμένη περίοδο. Η εφαρμογή της βολικής δειγματοληψίας ή δειγματοληψίας ευκαιρίας που υιοθετήθηκε δεν εξασφαλίζει ότι το δείγμα των διαρρυσάντων ήταν το πιο αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού, επομένως τα ευρήματα της έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν ούτε στον πληθυσμό αναφοράς (Χαλικιάς, Λάλου & Μανωλέσου, 2015, σ. 39 και 179).

Το προφίλ των συμμετεχόντων

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 53 άτομα. Το προφίλ των ερωτηθέντων, δημογραφικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό έχει ως εξής: Σχεδόν 3 στους 4 διαρρυσάντες καταρτιζόμενους είναι θηλυκού γένους (71,7% για την ακρίβεια) και το 28,3% είναι αρσενικού γένους. Αναφορικά με την ηλικία των συμμετεχόντων, 7 στους 10 έχουν ηλικία έως 30 ετών. Το 66% του δείγματος ζει μόνος/η, πλην τούτου το 11,3% είναι έγγαμοι με ένα παιδί. Επιπρόσθετα, ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων (71,7%) δήλωσαν ως τόπο μόνιμης κατοικίας την Πάτρα ενώ το 15,1% διαμένει μόνιμα εκτός νομού Αχαΐας. Επιπλέον περίπου 9 στους 10 διαρρυσάντες καταρτιζόμενους (90,6%) έχει πάρει απολυτήριο Γενικού Λυκείου. Από το εναπομείναν ποσοστό 9,4% που δεν έχουν απολυτήριο Γενικού Λυκείου, έχουν τελειώσει διαφορετικές ειδικότητες ΕΠΑΛ. Ακόμα, το 24,5% του δείγματος είχε παράλληλες σπουδές είτε σε ΤΕΙ, είτε σε ΑΕΙ, είτε σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Ιδιαίτερα σημαντική διαπίστωση της έρευνας είναι ότι το 60,4% των συμμετεχόντων εργαζόταν παράλληλα με τις σπουδές.

Αναφορικά με το έτος εγγραφής στο ΔΙΕΚ Πάτρας, οι μισοί από τους ερωτηθέντες (50,9%) απάντησαν το 2019 και το 18,9% το 2017. Συμπληρωματικά, οι συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν ότι ξεκίνησαν να σπουδάζουν σε ένα πλήθος διαφορετικών ειδικοτήτων στο ΔΙΕΚ, από τις οποίες τα πρωτεία έχει η ειδικότητα «Μουσική- Τραγούδι» με ποσοστό 11,3% και δεύτερη κατά σειρά είναι η ειδικότητα «Τεχνικός Τουριστικών Μονάδων και Επιχειρήσεων Φιλοξενίας (Υπηρεσία υποδοχής- Υπηρεσία ορόφων- Εμπορευματογνωσία)» με ποσοστό 7,5%.

Αποτελέσματα

Κίνητρα εγγραφής

Ένα μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων δήλωσε ως κίνητρο εγγραφής σε πρόγραμμα του ΔΙΕΚ Πάτρας (πολύ και πάρα πολύ): α) την εύρεση εργασίας στο αντικείμενο της κατάρτισης που επέλεξε (60%) και β) την απόκτηση ενός επιπλέον τίτλου σπουδών (58%), ώστε γ) να μην έχουν ως μοναδικό προσόν για την εύρεση εργασίας ένα απολυτήριο Λυκείου (30%). Το κίνητρο αυτό δεν ήταν ισχυρό και αποτέλεσε λόγο διακοπής της φοίτησης (πολύ και πάρα πολύ) στο 9% των συμμετεχόντων καθώς πέρασαν σε ειδικότητα που δεν ήταν πρώτη τους επιλογή ή εξασθένησε στην πορεία της κατάρτισης καθώς το 15% διαπίστωσε ότι δεν ήταν αυτό που ήθελε.

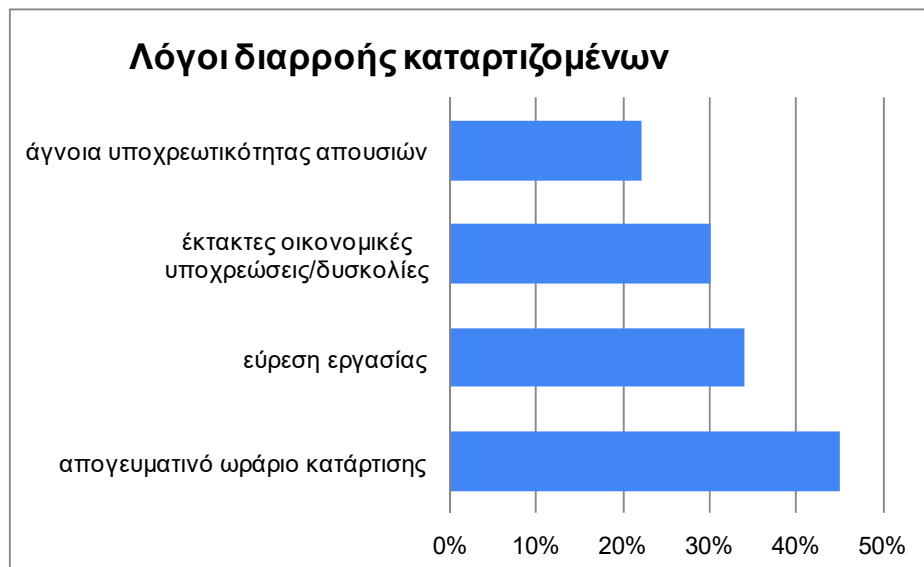
Πέρα από τα κίνητρα που προϋπάρχουν της εγγραφής σε πρόγραμμα κατάρτισης, υπάρχουν και τα κίνητρα που καλλιεργούνται κατά τη διάρκεια της φοίτησης και σχετίζονται με τις επαγγελματικές προοπτικές (Heublein, 2014). Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι μόλις το 18,9% αναζήτησε αμέσως εργασία στην ειδικότητα που φοιτούσε, αφού πρώτα είχε σταματήσει την κατάρτιση στα ΔΙΕΚ. Περίπου 6 στους 10 ερωτηθέντες (60,4%) είναι εργαζόμενοι σήμερα, εκ των οποίων το 9,4% απάντησε πως η εργασία του είναι σχετική με την ειδικότητα του ΔΙΕΚ που δεν ολοκλήρωσε.

Ενδιαφέρον έχουν και οι απαντήσεις στην ερώτηση «ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι είναι/ήταν κρίσιμα για την αναζήτηση θέσης εργασίας σε αντικείμενο που σχετίζεται με το είδος των σπουδών σας στο ΔΙΕΚ» οι συμμετέχοντες απάντησαν (πολύ και πάρα πολύ): Πιστοποίηση τύπου ΕΟΠΠΕΠ (Δίπλωμα) (53%), Εκπόνηση Πρακτικής Άσκησης (47%), Κατοχή σχετικού τίτλου Γ'θμιας Εκπαίδευσης (47%), ΒΕΚ – Βεβαίωση Επαγγελματικής Κατάρτισης (41%). Δηλαδή, μόνο δύο στους πέντε συμμετέχοντες θεωρούν ότι η Βεβαίωση Επαγγελματικής Κατάρτισης που χορηγεί ως τίτλο το ΔΙΕΚ με την ολοκλήρωση του προγράμματος κατάρτισης θα τους βοηθήσει στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας στο επάγγελμα που επιθυμούν.

Το 19% των διαρρυσάντων δήλωσε (πολύ και πάρα πολύ) ότι κάποια στιγμή θεώρησε ότι έχανε τον χρόνο του άδικα αλλά για τους μισούς από αυτούς η δήλωση αυτή σχετίζεται με την εργασία. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση στην ερώτηση ανοικτής απάντησης ενός συμμετέχοντα: «Επειδή οι ώρες παρακολούθησης ήταν αρκετές, θεώρησα πως θα ήθελα να επενδύω περισσότερο χρόνο στη δουλειά μου κι έτσι δεν μπορούσε να συνδυαστεί, συν ότι είχα επιπλέον και κάποια σημαντικά σεμινάρια». Οι απαντήσεις αυτές μπορεί να ερμηνευθούν κι ως έλλειψη κινήτρου για παραμονή στην κατάρτιση.

Λόγοι διαρροής

Όσον αφορά στους λόγους διακοπής φοίτησης, φαίνεται ότι εγκαταλείπουν τις σπουδές τους (πολύ και πάρα πολύ) λόγω του απογευματινού ωραρίου το οποίο δεν τους βολεύει (45%), επειδή βρήκαν δουλειά (34%), επειδή προέκυψαν έκτακτες οικονομικές υποχρεώσεις ή δυσκολίες (30%) ή επειδή δεν γνώριζαν ότι υπήρχαν υποχρεωτικές παρουσίες (22%) (Σχήμα 2).



Σχήμα 2. Κυριότεροι λόγοι διαρροής – Βαθμοί κλίμακα «Πάρα πολύ» και «Πολύ» (N=53)

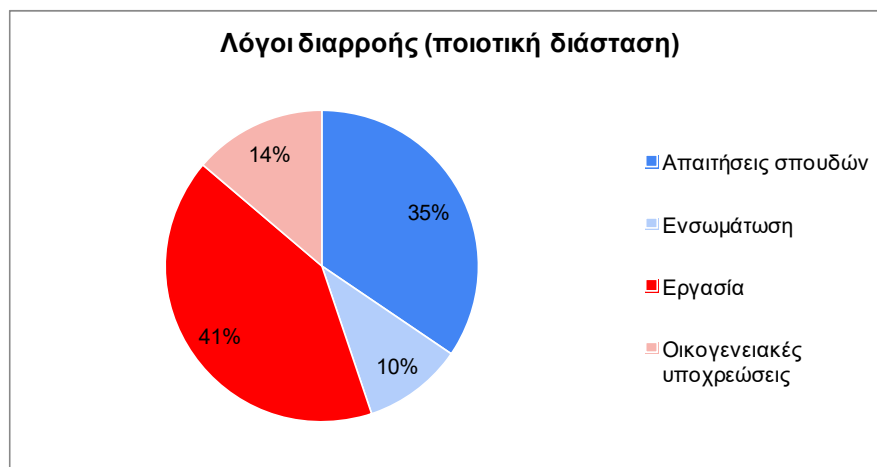
Το θέμα του ωραρίου αν και αφορά, κυρίως, τους εργαζόμενους δείχνει να επηρεάζει και τις γυναίκες με οικογενειακές υποχρεώσεις. Χαρακτηριστική δήλωση καταρτιζόμενης σε ερώτηση ανοικτής απάντησης: «Δεν είχα κάποιον να μου κρατήσει το παιδί τόσες ώρες». Όμως, θέματα όπως το ωράριο και οι υποχρεωτικές παρουσίες καθορίζονται από τον Κανονισμό Λειτουργίας των ΔΙΕΚ (ΥΑ 5954/2014) και θα έπρεπε να είναι γνωστά στους καταρτιζόμενους.

Από όσους διέκοψαν διότι βρήκαν δουλειά, μόνο οι μισοί δηλώνουν (πολύ και πάρα πολύ) ότι προέκυψαν έκτακτες οικονομικές υποχρεώσεις. Όταν, όμως, αναφερόμαστε σε μία γεωγραφική περιοχή όπου οι άνεργοι μπορεί να παραμένουν στην ανεργία για 32 μήνες,

όπως ειπώθηκε στην εισαγωγή, γίνεται αντιληπτό ότι η εύρεση εργασίας προκρίνεται έναντι οποιασδήποτε προοπτικής κατάρτισης.

Τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν παραπάνω στην παρούσα ενότητα αφορούν, κυρίως, τον βαθμό που, καθένα από τα υποερωτήματα, διαδραμάτισε στην απόφαση των διαρρευσάντων να εγκαταλείψουν το πρόγραμμα. Το σημαντικότερο, όμως, ερώτημα, αυτό που αναδεικνύει τον βασικό λόγο της διαρροής για καθέναν/μία από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι εκείνο στο οποίο απαντούν με τα δικά τους λόγια για τους λόγους που τους/τις οδήγησαν στη διακοπή της φοίτησης.

Με βάση, λοιπόν, τα δεδομένα των 37 απαντήσεων που συλλέξαμε από την ερώτηση που απαιτούσε συμπλήρωση (Κατηγορία Ανοικτών Ερωτήσεων) από τους ίδιους τους συμμετέχοντες, ως κυριότερες αιτίες διαρροής παρουσιάζονται: α) η εργασία (41%), β) οι απαιτήσεις των σπουδών (35%) στις οποίες εμπεριέχεται το θέμα του ωραρίου και των απουσιών, γ) οι οικογενειακές υποχρεώσεις (14%) και δ) το θέμα της ενσωμάτωσης στην ομάδα μάθησης (10%) (Σχήμα 3).

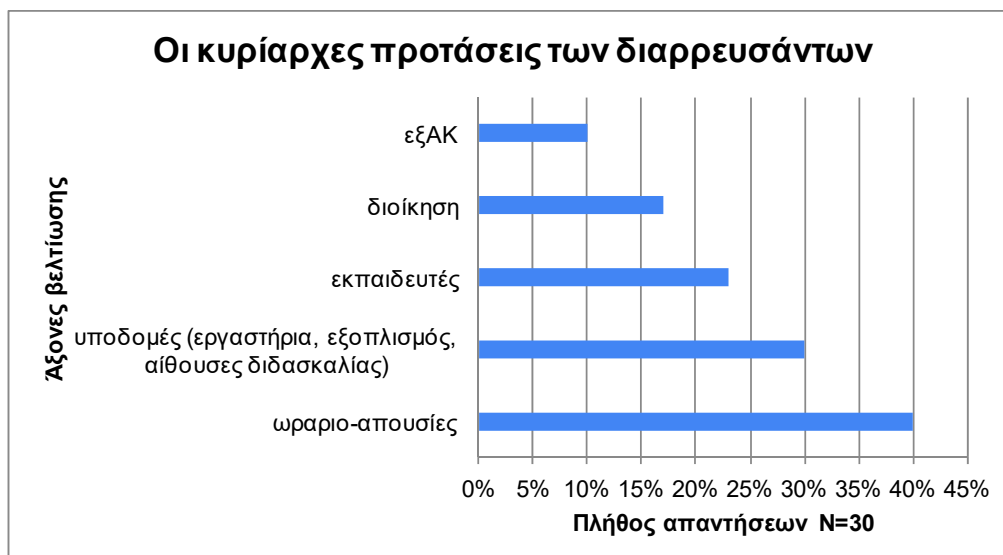


Σχήμα 3. Οι συχνότερες κατηγορίες απαντήσεων στην ανοικτή ερώτηση: "Σταμάτησα να φοιτώ στο ΔΙΕΚ Πάτρας γιατί..." (N=37)

Βλέπουμε, δηλαδή, να υπεισέρχεται και μία άλλη παράμετρος που αφορά στη συμπεριφορά των καταρτιζομένων, η ενσωμάτωση. Χαρακτηριστική απάντηση συμμετέχοντα: «Επιπρόσθετα, κάποιοι καταρτιζόμενοι δεν επεδείκνυαν ούτε τη σοβαρότητα ούτε την ωριμότητα που χρειαζόταν για τη διεκπεραίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας».

Προτάσεις βελτίωσης παρεχόμενων σπουδών – υπηρεσιών

Το θέμα των προτάσεων θεωρήσαμε ότι έπρεπε να το διερευνήσουμε παρέχοντας την ελευθερία στους συμμετέχοντες να εκφραστούν ελεύθερα με τα δικά τους λόγια γι' αυτό και η ερώτηση ήταν ανοικτή. Σε αυτή απάντησαν 30 άτομα. Κι εδώ το κυρίαρχο θέμα είναι το ωράριο λειτουργίας και οι απουσίες (40%) όπου οι διαρρεύσαντες προτείνουν μείωση του ορίου ή και κατάργηση των απουσιών (Σχήμα 4). Το θέμα των υποδομών των εργαστηρίων και των εξοπλισμών τους απαντάται στο 30% των προτάσεων και συχνά συνδυάζεται και με το θέμα των εκπαιδευτών (23%), όπως για παράδειγμα στην απάντηση συμμετέχοντα: «...εργαστηριακά μαθήματα με επαγγελματίες σε επαγγελματικούς χώρους», αλλά και με το θέμα της διοίκησης (17%) όπως στην απάντηση συμμετέχοντα: «Να μην αναλαμβάνει ειδικότητες οι οποίες δεν μπορούν να σταθούν επάξια για τους φοιτητές (από άποψη καθηγητών και από άποψη χώρου)».



Σχήμα 4. Οι συχνότερες κατηγορίες απαντήσεων στην ανοικτή ερώτηση για τις προτάσεις βελτίωσης των σπουδών και των υπηρεσιών

Τέλος, ενδιαφέρον έχουν και οι προτάσεις για την εφαρμογή εξ αποστάσεως κατάρτισης (10%) είτε μόνο για τα θεωρητικά μαθήματα, είτε για τους σπουδαστές που έχουν εργασιακή εμπειρία στο αντικείμενο. Παράδειγμα απάντησης: «... Αν γινόταν δηλαδή, να απαλλαγεί ο σπουδαστής από τις υποχρεωτικές παρουσίες, λόγω του ότι κατέχει ήδη τη γνώση αυτών που σπουδάζει, θα βοηθούσε πολύ στο να ολοκληρώσει τις σπουδές του[...] Ένα πρόγραμμα εξ αποστάσεως στην ειδικότητά μου (διαιτολογία), θα ήταν η τέλεια λύση». Η εφαρμογή του Νόμου 4763/2020 (άρθρο 25, παρ. 6) ο οποίος προβλέπει ότι τα ΙΕΚ είναι δυνατόν να παρέχουν επαγγελματική κατάρτιση δια ζώσης ή εξ αποστάσεως, εκπαίδευση-κατάρτιση σύγχρονη ή ασύγχρονη ή μικτή, με βάση τους Οδηγούς Κατάρτισης των ειδικοτήτων κατάρτισης θεωρούμε ότι θα βοηθήσει στη μείωση της διαρροής των καταρτιζομένων που δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν λόγω εργασιακών, οικογενειακών και λοιπών υποχρεώσεων.

Συμπεράσματα – Συζήτηση – Προτάσεις

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες γράφτηκαν σε πρόγραμμα του ΔΙΕΚ Πάτρας έχοντας ως βασικό κίνητρο την εύρεση εργασίας στο αντικείμενο κατάρτισης αλλά και την απόκτηση ενός τίτλου σπουδών. Κυριότεροι λόγοι διακοπής της φοίτησης, έτσι όπως τους ορίζουν οι ίδιοι οι διαρρευσάντες, αποτελούν η παράλληλη εργασία, οι απαιτήσεις των σπουδών –οι οποίες κατά κύριο λόγο σχετίζονται με το απογευματινό ωράριο–, οι οικογενειακές υποχρεώσεις και η έλλειψη ενσωμάτωσης στην ομάδα μάθησης. Το ωράριο λειτουργίας του ΔΙΕΚ Πάτρας αναφέρεται ως ο σημαντικότερος λόγος διαρροής με τον μεγαλύτερο βαθμό βαρύτητας. Αφορά τους ήδη εργαζόμενους σπουδαστές/τριες αλλά και εκείνους/ες που βρήκαν εργασία κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Στην απόφαση της διαρροής συντέλεσαν αρκετά και οι έκτακτες οικονομικές υποχρεώσεις ή δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι συμμετέχοντες αλλά και η άγνοιά τους για τον κανονισμό σπουδών που προβλέπει υποχρεωτικές παρουσίες.

Οι προτάσεις των διαρρευσάντων για τη βελτίωση των παρεχόμενων σπουδών και υπηρεσιών σχετίζονται, πάλι, με το ωράριο λειτουργίας του ΔΙΕΚ Πάτρας και τις απουσίες για τις οποίες προτείνουν μείωση του ορίου ή/και κατάργησή τους. Επιπλέον, προτείνουν καταλληλότερους εργαστηριακούς χώρους, υλοποίηση εργαστηριακών μαθημάτων σε χώρους παραγωγής και εκπαιδευτές μέσα από την παραγωγή. Τέλος, υπήρξαν και προτάσεις για την εφαρμογή μεθόδων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σε άτομα που έχουν εργασιακή

εμπειρία και επιθυμούν να πιστοποιήσουν τις γνώσεις τους με την απόκτηση ενός τίτλου από το ΙΕΚ.

Σε ό,τι αφορά στα κίνητρα εγγραφής σε πρόγραμμα κατάρτισης, η απόκτηση ενός τίτλου σπουδών αποτελεί έναν ξεκάθαρο στόχο και η «δέσμευση στον στόχο» αποτελεί κίνητρο για περαιτέρω εκπαίδευση (Cullen & Tinto, 1973, σ.41). Όπως, όμως, έδειξε η ποσοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στους νεοεισερχόμενους σε πρόγραμμα κατάρτισης στο ΔΙΕΚ Πάτρας το φθινόπωρο του 2020, μόνο ένα ποσοστό της τάξης του 57% δεσμεύεται ότι θα ολοκληρώσει τη φοίτηση στο ΙΕΚ, το 39% δεσμεύεται ότι θα προσπαθήσει και το 4% δεν είναι καν σίγουρο ότι θα το παρακολουθήσει (Γιωτόπουλος, Απέργη & Αγγελούδου, 2021).

Στους λόγους διαρροής σπουδαστών, το θέμα της εργασίας αναφέρεται ως αιτία σε αρκετές έρευνες αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Aparicio-Chueca et al, 2014 · Feixas et al, 2015 · Hovdhaugen, 2013) αλλά και ως εμπόδιο γενικότερης συμμετοχής σε εκπαιδευτικά προγράμματα Δια Βίου Μάθησης (Καραλής, 2013, σ.81). Η εργασία, οι οικονομικές δυσκολίες και οι οικογενειακές υποχρεώσεις εντάσσονται στις συνθήκες διαβίωσης που αποτέλεσαν την κύρια κατηγορία λόγων διαρροής και στην ποιοτική έρευνα που έλαβε χώρα το 2018 στο ΔΙΕΚ Πάτρας (Απέργη, 2019). Στην έρευνα εκείνη, η ερευνήτρια είχε επιλέξει να εντάξει το θέμα της εργασίας στην κατηγορία των συνθηκών διαβίωσης κι όχι στις πιθανές εναλλακτικές που το μοντέλο διαρροής DZHW προτείνει, καθώς από τότε διαφαινόταν ότι η εργασία σχετίζεται με τη χρηματοδότηση των σπουδών και την επιβίωση των ατόμων και αποτελεί μονόδρομο κι όχι πιθανή εναλλακτική οδό. Επίσης, αν και η έλλειψη ενσωμάτωσης δεν αποτελεί κυρίαρχο αίτιο διαρροής σπουδαστών, εντούτοις συνεπικουρεί στην απόφαση της εγκατάλειψης των σπουδών και άλλοτε εντάσσεται στην ατομική πορεία σπουδών των εκπαιδευομένων (Holmegaard et al., 2010) κι άλλοτε στις συνθήκες σπουδών (Απέργη, 2019).

Η συχνότερη πρόταση των διαρρυσάντων για βελτίωση των σπουδών και των υπηρεσιών του ΔΙΕΚ Πάτρας που εντοπίστηκε ήταν η αλλαγή του ωραρίου κατάρτισης και η μείωση ή κατάργηση των απουσιών, γεγονός αναμενόμενο καθώς σχετίζεται άμεσα με τους λόγους της διαρροής τους. Το θέμα του κατάλληλου εργαστηριακού εξοπλισμού αποτελεί πρόταση όχι μόνο των διαρρυσάντων αλλά και πάγιο αίτημα των δομών κατάρτισης. Η υλοποίηση των εργαστηριακών μαθημάτων σε κατάλληλα εργαστήρια ή σε χώρους παραγωγής απασχολεί ιδιαίτερα το ΔΙΕΚ Πάτρας και για τον λόγο αυτόν η διοίκηση κάνει προσπάθειες σύναψης συμφωνιών με Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (alfavita, 2021).

Στην πρόταση των διαρρυσάντων για την επιλογή εκπαιδευτών-επαγγελματιών η νομοθεσία έχει αλλάξει και οι έχοντες εργασιακή εμπειρία συγκεντρώνουν περισσότερα μόρια έναντι όσων έχουν εκπαιδευτική εμπειρία στα ΙΕΚ, βάσει του Κανονισμού Διαχείρισης Μητρώου Εκπαιδευτών (ΥΑ Κ1/104717, 2020), με αποτέλεσμα να προτάσσονται στις προσλήψεις. Στην πρόταση των συμμετεχόντων για την εφαρμογή μεθόδων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, η βιβλιογραφία αναφέρει ότι ο σχεδιασμός και η οργάνωση προγραμμάτων που υλοποιούνται με τέτοιες μεθόδους αποτελεί μία απαιτητική διαδικασία με συγκεκριμένη μεθοδολογία (Holmberg, 2005, σ. 99). Εξ αποστάσεως προγράμματα μπορούν να σχεδιαστούν σε κεντρικό επίπεδο και να υλοποιηθούν από εξειδικευμένους σε εξ αποστάσεως διδασκαλία εκπαιδευτές.

Η παρούσα έρευνα συμμετέχει στον επιστημονικό διάλογο για τους λόγους εγκατάλειψης σπουδών σε επίπεδο μεταδευτεροβάθμιας επαγγελματικής κατάρτισης και διερευνά τους λόγους διαρροής μέσα από τους ίδιους τους διαρρυσάντες, γεγονός που από μόνο του εμπεριέχει πρακτικές δυσκολίες τόσο στον εντοπισμό των ατόμων της ομάδας στόχου, όσο και στην ανταπόκρισή τους στις ερωτήσεις ενός φορέα τον οποίον έχουν εγκαταλείψει.

Όπως επισημαίνει και το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης (CEDEFOP, χ.χ.) ο προσδιορισμός των καταρτιζομένων που αποχωρούν πρόωρα από τις δομές κατάρτισης διευκολύνει τον σχεδιασμό κατάλληλων μέτρων για την παροχή έγκαιρης και κατάλληλης υποστήριξης και ο προσδιορισμός αυτός είναι καλό να γίνεται σε

τοπικό επίπεδο, όπως είδαμε. Για αυτόν τον λόγο έχει αναπτύξει μια εργαλειοθήκη (toolkit) που αφορά στην αντιμετώπιση της πρόωρης αποχώρησης από την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (Cedefop, 2021). Η έναρξη λειτουργίας Γραφείου Επαγγελματικής Ανάπτυξης και Συμβουλευτικής σε κάθε ΔΙΕΚ, πιστεύουμε ότι θα συμβάλει ουσιαστικά στην πρόληψη της διαρροής και το παρόν άρθρο ελπίζουμε ότι θα βοηθήσει τα στελέχη του ΓΕΑΣ που θα συσταθεί στο ΔΙΕΚ Πάτρας να οργανώσουν στοχευμένα το έργο τους. Το ΓΕΑΣ θα μπορούσε να παίξει ενεργό ρόλο ως προς την ενημέρωση των υποψήφιων καταρτιζομένων για τις απαιτήσεις των προγραμμάτων κατάρτισης αλλά και των επαγγελματικών προοπτικών που αυτά προσφέρουν προκειμένου να αυξηθούν θα κίνητρα για την ολοκλήρωσή τους.

Αναφορές

Alfavita Ηλεκτρονική εφημερίδα (2021, Ιούνιος 24). Πρωτόκολλο συνεργασίας Υπουργείου Παιδείας – Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Προσπελάστηκε στις 12/09/2021 από: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/ypourgeio-paideias/352307_protokollo-synergias-yp-paideias-ellinikoy-anoiktoy?

Aparicio-Chueca, P., Feixas, M., Figuera, P., Gairín, J., Torrado, M., & Triado, X. M. (2014). Student dropout rates in Catalan universities: profile and motives for disengagement. *Quality in Higher Education* 20(2), 165-182. Doi: 10.1080/13538322.2014.925230

Bean, J. P., & Metzner, B. S. (1985). A conceptual model of nontraditional undergraduate student attrition. *Review of Educational Research* 55 (4), 485-540. Doi: 10.3102/00346543055004485

Beilmann, M., & Espenberg, K. (2016). The reasons for the interruption of vocational training in Estonian vocational schools. *Journal of Vocational Education and Training* 68(1), 87-101. Doi: 10.1080/13636820.2015.1117520

Boeren, E., & Holford, J. (2016). Vocationalism varies (a lot): A 12-country multivariate analysis of participation in formal adult learning. *Adult Education Quarterly* 66(2), 120-142. Doi: 10.1177/0741713615624207

Cabrera, A. F., Castaneda, M. B., & Nora, A. (1993). College persistence: Structural equations modeling test of an integrated model of student retention. *Journal of Higher Education* 64(2), 123-139. Doi: 10.1080/00221546.1993.11778419

CEDEFOP (2021). VET toolkit for tackling early leaving. (Διαθέσιμο: <https://www.cedefop.europa.eu/en/toolkits/vet-toolkit-tackling-early-leaving>, προσπελάστηκε στις 01/04/2021)

CEDEFOP (n.d.). VET toolkit for tackling early leaving; Monitoring early leavers. (Διαθέσιμο: https://www.cedefop.europa.eu/fi/printpdf/toolkits/vet-toolkit-tackling-early-leaving/intervention-approaches/monitoring-early-leavers?fbclid=IwAR1yAUGfOV4L3QgV2mA6ntPZMJHx22S85N6B-gujDTEFGMtyT5eEG5mg_pE, προσπελάστηκε στις 01/04/2021)

Creswell, J. W. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου & Χ. Τσορμπατζούδης). Αθήνα: Ίων (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2008)

Cullen, J., & Tinto, V. (1973). *Dropout in higher education: A review and theoretical synthesis of recent research*. New York: Columbia University. (Διαθέσιμο: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED078802.pdf>, προσπελάστηκε στις 05/02/2021)

Donaldson, J. F., & Graham, S. (1999). A model of college outcomes for adults. *Adult Education Quarterly* 50(1), 24-40. Doi: 10.1177/074171369905000103

Feixas, M., Gairin, J., Munoz, J. L., & Rodriguez-Gomez, D. (2015). Understanding Catalan university dropout from a cross-national approach. *Studies in Higher Education* 40(4), 690-703. (Διαθέσιμο: https://www.researchgate.net/profile/David_Rodriguez-Gomez, προσπελάστηκε στις 16/03/2021)

Heublein, U. (2014). Student drop-out from German higher education institutions. *European Journal of Education* 49(4), 497-513. Doi: 10.1111/ejed.12097

Holmberg, B (2005). *The Evolution, Principles and Practices of Distance Education. Volume 11*. Oldenburgh: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universitat. Ανακτήθηκε από: <https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/mobility/virtual/WG4%20R%20distanceed.pdf>

Holmegaard, H. T., Madsen, L. M., & Ulriksen, L. (2010). What do we know about explanations for drop out/opt out among young people from STM higher education programmes? *Studies in Science Education* 46(2), 209-244. doi:10.1080/03057267.2010.504549

Hovdhaugen, E. (2013). Working while studying: the impact of term-time employment on dropout rates. *Journal of Education and Work* 28(6), 631-651. doi:10.1080/13639080.2013.869311

Kornbeck, K. P., Kristensen, R. M., Larsen, M. R., Larsen, M. S., & Sommersel, H. B. (2013). *Dropout phenomena at universities: What is dropout? Why does dropout occur? What can be done by the universities to prevent or reduce it? A systematic review*. Technical report. Copenhagen: Danish Clearinghouse for Educational Research, Department of Education, Aarhus University. (Διαθέσιμο: http://edu.au.dk/fileadmin/edu/Udgivelser/Clearinghouse/Review/Evidence_on_dropout_from_universities_technical_report_May_2013.pdf, προσπελάστηκε στις 12/02/2021)

Spandy, W. G. (1971). Dropouts from higher education: Toward an empirical model. *Interchange*, 2, 38-62. Doi: 10.1007/BF02282469

Απέργη, Ο. (2019). Αιτίες εγκατάλειψης προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων: Μία μελέτη περίπτωσης. *Εκπαιδευτικός Κύκλος* 7(3), 90-109. Διαθέσιμο στο: <https://journal.educircle.gr/el/arχειο-tefchon/proigoymena-teychi/6-2020/7-3-2019>

Γιωτόπουλος, Γ. (2020α). Εξ αποστάσεως εκπαίδευση στο ΔΙΕΚ Πάτρας. Στάσεις και απόψεις καταρτιζομένων, *Educationnext*, 4, 135-143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3936059>

Γιωτόπουλος, Γ. (2020β). Επαγγελματική αποκατάσταση αποφοίτων του ΔΙΕΚ Πάτρας. Στάσεις, απόψεις και προτάσεις βελτίωσης. *International Journal of Educational Innovation*. Doi: 10.5281/zenodo.4395711

Γιωτόπουλος, Γ., Απέργη, Ο., & Αγγελούπουλου, Δ. (2021). Κριτήρια επιλογής ειδικότητας στο ΔΙΕΚ Πάτρας και βαθμός δέσμευσης ολοκλήρωσης του προγράμματος, *Νέος Παιδαγωγός online*, 25ο, 383-392. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5149033>

Καραλής, Θ. (2013). *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*. Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ. (Διαθέσιμο: <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2010/08/diavioumathisi.pdf>, προσπελάστηκε στις 10/03/2021)

Μπιτσόακος, (2021). Αναιώντας τη Μαθητική Διαρροή: Μία εμπειρική συγκριτική ανάλυση του πληθυσμού των ενήλικων εκπαιδευόμενων στους νομούς της Περιφέρειας Κρήτης. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 10(1), 40-51. doi:<https://doi.org/10.12681/hjre.25673>

ΝΟΜΟΣ 4763/2020. *Εθνικό σύστημα επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης και δια βίου μάθησης [...] και άλλες διατάξεις*. Φύλλο Εφημερίδα της Κυβέρνησης (ΦΕΚ 254/Α/21.12.2020)

ΟΑΕΔ (2020). *Μηχανισμός διάγνωσης αναγκών αγοράς εργασίας: Χαρακτηριστικά των ανέργων σύμφωνα με τα δεδομένα της εγγεγραμμένης ανεργίας του ΟΑΕΔ*. Αθήνα: ΟΑΕΔ. (Διαθέσιμο: <https://www.oaed.gr/statistika?tab=meletes-analyseis&tab2=mikhanismos-diagnosis-anaghkwn-tis-aghoras-erghasias&tab3=>, προσπελάστηκε στις 15/04/2021)

ΥΑ 5954/2014. Κανονισμός Λειτουργίας Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ) που υπάγονται στη Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Δ.Β.Μ.). - ΦΕΚ 1807, τ. Β', 02.07.2014

ΥΑ Κ1/104717/2020. Κανονισμός Διαχείρισης Μητρώου Εκπαιδευτών Επαγγελματικής Κατάρτισης των Δ.Ι.ΕΚ. - ΦΕΚ 3393, τ. Β', 10.08.2020

Χαλικιάς, Μ., Λάλου, Π., & Μανωλέσου, Α. (2015). Μεθοδολογία έρευνας και εισαγωγή στη Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων με το IBM SPSS STATISTICS. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από: http://hdl.handle.net/11419/5075_